

УДК 330.131.5.002.2: 635:631.11

Мірзоєва Т.В.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства імені проф. І.Н. Романенка
Національного університету біоресурсів і природокористування України***Мірзоєв Т.Д.***студент економічного факультету
Національного університету біоресурсів і природокористування України***Mirzoieva Tetiana***Candidate of Sciences (Economics,) Associate professor,
Associate Professor of the Department of Economic of the enterprise
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine***Mirzoiev Tumor***Student of the economic faculty
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ОВОЧІВ ВІДКРИТОГО ҐРУНТУ В СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

EFFICIENCY S OF PRODUCTION OF OPEN SOIL VEGETABLES IN SPECIALIZED AGRICULTURAL ENTERPRISES

АНОТАЦІЯ

У статті представлено характеристику сучасного стану виробництва овочів відкритого ґрунту та досліджено його економічну ефективність у сільськогосподарських господарствах усіх категорій. Виявлено, що традиційно за обсягами виробництва овочів відкритого ґрунту в Україні лідирують господарства населення. Водночас здійснений аналіз показав, що економічна ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту є на порядок вищою у спеціалізованих сільськогосподарських підприємствах. Так, дослідження впливу спеціалізації на ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах України в 2016 р. показало, що більш вигідною була діяльність господарств, у виручці яких питома вага грошових надходжень від реалізації зазначеної продукції становила 60,1–90%.

Ключові слова: економічна ефективність, виробництво овочів відкритого ґрунту, рентабельність, спеціалізація.

АННОТАЦИЯ

В статье представлена характеристика современного состояния производства овощей открытого грунта и исследована его экономическая эффективность в сельскохозяйственных хозяйствах всех категорий. Выявлено, что традиционно по объемам производства овощей открытого грунта в Украине лидируют хозяйства населения. В то же время анализ показал, что экономическая эффективность производства овощей открытого грунта на порядок выше в специализированных сельскохозяйственных предприятиях. Так, исследование влияния специализации на эффективность производства овощей открытого грунта в сельскохозяйственных предприятиях Украины в 2016 г. показало, что более выгодной была деятельность хозяйств, в выручке которых удельный вес денежных поступлений от реализации указанной продукции составил 60,1–90%.

Ключевые слова: экономическая эффективность, производство овощей открытого грунта, рентабельность, специализация.

ANNOTATION

The article describes the characteristics of the current state and economic efficiency of open-field vegetables production in agricultural holdings of all categories in Ukraine. The urgency of the research topic is due to the fact that in recent years Ukraine has been included in the aggregate of world leaders in gross produc-

tion of open-pitted vegetables. Therefore, the article analyzes in detail the production of open-field vegetables in the context of such indicators as crop area, production volumes, yield, production and full cost, sales price, profitability of production. An analysis of the placement of specialized open-field vegetable growing enterprises on the territory of Ukraine has shown that they are mainly located in the Mykolayiv, Kherson and Zaporizhzhya regions. In addition, it has been found that farms of the population are the leaders in the field of open-field vegetable production. At the same time, the analysis showed that the economic efficiency of outdoor vegetable production is by far the highest in specialized agricultural enterprises. In the process of analysis of economic indicators of open-field vegetables production in large and medium-sized agricultural enterprises of Ukraine, it was revealed that during the years 2012–2017 this direction of activity was developing quite effectively. The article examined in detail the influence of specialization on the efficiency of open-field vegetables production in agricultural enterprises of Ukraine in 2016. The group of agricultural enterprises of vegetable producers of open soil has been grouped according to the level of specialization. The influence of specialization on the efficiency of open-field vegetables production in agricultural enterprises of Ukraine is researched. As a result, it was found that the operation of farms was more profitable, in the proceeds of which the share of cash proceeds from the sale of the specified products was 60.1–90%. The article also focuses on the factors that determine the stable tendencies in the field of vegetable growing and the question of pricing in the field of vegetable production of open soil.

Key words: economic efficiency, open-field vegetable production, profitability, specialization.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах сьогодення у світі вирощують близько 600 видів овочевих культур, окрім того, ще 900 видів люди використовують безпосередньо як овочі чи як зелень. Вітчизняні підприємства – виробники овочів вирощують майже 40 видів, домогосподарства населення – втричі більше завдяки малорозповсюдженим видам. В останні роки за валовим виробництвом овочів відкритого ґрунту Україна входить до світових лідерів. Харак-

терною ознакою вітчизняного овочівництва є те, що частка зібраної площі під овочами відкритого ґрунту становить понад 90%. Водночас сучасний стан розвитку овочівництва в нашій країні не відповідає вимогам сьогодення. Аграрні товаровиробники постійно відчувають нестачу засобів виробництва та інших ресурсів, недосконалість законодавчої бази та у цілому складність політичної та економічної ситуації в державі. Відповідно, зазначені чинники позначаються на результативності підприємств виробників овочів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Дослідженню проблем підвищення економічної ефективності виробництва та реалізації овочів присвячено роботи таких науковців, як: В.Г. Андрійчук, В.М. Андрусак, В.І. Криворучко, В.В. Писаренко, В.П. Рудь, П.Т. Саблук, Т.В. Устік, В.М. Яценко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Попри широке вивчення проблематики розвитку овочівництва загалом і овочівництва відкритого ґрунту зокрема, змінні умови сьогодення вимагають подальших досліджень. Так, на нашу думку, необхідністю є детальні дослідження економічної ефективності виробництва овочів відкритого ґрунту в умовах сучасності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета даної публікації – дослідити тенденції, особливості та економічну ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту в спеціалізованих аграрних підприємствах і обґрунтувати пропозиції щодо підвищення ефективності їхньої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Характерною ознакою вітчизняного ринку овочів є те, що останніми роками на ньому склалася ситуація, коли внутрішнє виробництво з розрахунку на одну особу зросло

до 215–221 кг, а споживання дещо перевищило раціональну норму (161 кг) й досягло приблизно 165 кг [1]. Проте, незважаючи збільшення обсягів виробництва в галузі овочівництва, обсяги імпорту овочів поки що не зменшилися. Особливо це стосується зимово-весняного сезону, коли вітчизняні аграрії не в змозі повністю покрити постійно зростаючий попит власним виробництвом.

Загалом суб'єктами вітчизняного овочевого ринку протягом 2015–2017 рр. було 593 овочевих підприємства [4] та домогосподарства населення, що ще називаються дрібнотоварниками. Крім того, у галузі овочівництва станом на 2017 р. функціонувало 16 потужних переробних заводів, 46 середніх і 234 цехи малої потужності, близько 1 000 сховищ, які, щоправда, тільки на 50% забезпечують потребу вітчизняних виробників у зберіганні овочів.

Аналіз стану виробництва овочів протягом 2010–2017 рр. свідчить, що овочівництво як напрям агробізнесу в нашій державі залишається одним із найбільш стійких і перспективних для розвитку в усіх категоріях господарств. Стабільні тенденції в галузі виробництва овочів зумовлюються двома ключовими чинниками:

- збільшенням урожайності, що стало можливим унаслідок поліпшення якості посівного матеріалу та вдосконалення технологічного процесу виробництва, зокрема в плані обробки та застосування сучасних засобів захисту рослин;
- зростанням експортного попиту на продукцію. Наприклад, зростає попит на такі культури, як морква та цибуля, тому, відповідно, більше й можливостей для вирощування.

Площа, на якій вирощувалися овочі відкритого ґрунту, протягом 2012–2017 рр. в усіх категоріях господарств скоротилася на 11,9% (табл. 1). У сільськогосподарських підприємствах площа під овочами відкритого ґрунту скоротилася більшою мірою протягом зазначеного періоду, а саме на 33,2%. У господарствах населення площі під овочами відкритого ґрунту ско-

Таблиця 1

Виробництво овочів відкритого ґрунту в Україні

	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 до 2012, %
Площа, тис га							
усі категорії господарств	499,5	488,8	459,3	440,9	441,1	440,3	88,1
у т. ч. с.-г. підприємства	45,2	36,6	38,3	34,9	33,9	30,2	66,8
% до всіх категорій	9,0	7,5	8,3	7,9	7,7	6,9	
господарства населення	454,3	452,2	421	406	407,2	410,1	90,3
Виробництво, тис т							
усі категорії господарств	9592,1	9321,3	9156,4	8623,5	8867,8	8723,6	90,9
у т. ч. с.-г. підприємства	1298,6	1031,0	1226,9	1182,1	1233,6	1248,8	96,2
% до всіх категорій	13,5	11,1	13,4	13,7	13,9	14,3	
господарства населення	8293,5	8290,3	7929,5	7441,4	7634,2	7474,8	90,1
Урожайність, ц/га							
усі категорії господарств	192,0	190,7	199,4	195,6	201,0	198,1	103,2
с.-г. підприємства	287,3	281,7	320,3	338,7	363,9	413,5	143,9
% до всіх категорій	149,6	147,7	160,7	173,2	181,0	208,7	
господарства населення	182,6	183,3	188,3	183,3	187,5	182,3	99,8

ротилися меншою мірою – на 9,7% протягом 2012–2017 рр. Традиційно за обсягами виробництва овочів відкритого ґрунту лідирують господарства населення [3]. Так, станом на 2017 р. вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами було вироблено 1 248,8 тис т овочів відкритого ґрунту, а господарствами населення – 7 474,8 тис т.

Характерною відмінністю виробництва овочів відкритого ґрунту в сільськогосподарських підприємствах від господарств населення є вищий рівень урожайності. Так, якщо в господарствах населення в 2017 р. середня врожайність овочів відкритого ґрунту становила 182,3 ц/га, то в спеціалізованих аграрних підприємствах вона дорівнювала 413,5 ц/га. До того ж протягом 2012–2017 рр. урожайність овочів відкритого ґрунту в підприємствах суттєво зросла – на 43,9%. У господарствах населення врожайність овочів відкритого ґрунту протягом зазначеного періоду залишилася незмінною.

В умовах сьогодення в Україні виробляється 12 ключових овочевих культур: картопля, огірки, помідори, перець, морква, цибуля, капуста, буряк, часник, кабачки, баклажани та гарбузи [3]. Зокрема, у структурі площ під овочевими культурами найбільшу частку традиційно займають такі культури, як помідори, капуста, огірки та цибуля ріпчаста – 17%, 16%, 13% і

12% відповідно. Суттєві площі у вітчизняному овочівництві відведені під моркву й буряк столовий, питома вага яких у структурі становить 10% і 9%, відповідно [2].

Аналіз розміщення спеціалізованих підприємств із вирощування овочів відкритого ґрунту на території України показав, що переважно вони розміщені в Миколаївській, Херсонській та Запорізькій областях (табл. 2).

У процесі аналізу економічних показників виробництва овочів відкритого ґрунту у великих і середніх сільськогосподарських підприємствах України виявлено, що протягом 2012–2017 рр. даний напрям діяльності розвивався досить ефективно (табл. 3). За зменшення посівних площ на 35,9% та деякого зменшення обсягів виробництва протягом досліджуваного періоду спостерігається збільшення обсягів реалізації овочів відкритого ґрунту на 12,1%. За суттєвого зростання виробничої собівартості 1 ц овочів на 105,4% і повної собівартості на 137,4% відбулося також зростання ціни реалізації в 2,9 рази. Таким чином, унаслідок збільшення обсягів реалізації та зростання реалізаційних цін виробникам удалося нівелювати підвищення собівартості й перевести виробництво з розряду збиткових у 2012 р. в розряд прибуткових у 2017 р. із рівнем рентабельності 15,6%.

Таблиця 2

Спеціалізовані господарства з вирощування овочів відкритого ґрунту

	Запорізька область	Херсонська область	Миколаївська область
Площа, га	829	2293	2384
Виробництво, ц	248737	2270532	2238501
% до усього	2,9	26,0	25,7
Урожайність	300	990	939
виробнича собівартість 1 ц, грн	173,96	96,76	103,98
Повна собівартість 1 ц, грн	398,96	130,49	121,14
Ціна 1 ц, грн	433,26	162,62	162,59
Рентабельність, %	8,6	24,6	34,2
Частка овочів відкритого ґрунту у виручці від реалізації с.-г. продукції, %	99,9	78,3	77,5

Таблиця 3

Економічні показники виробництва овочів відкритого ґрунту у сільськогосподарських підприємствах* України

	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 до 2012, %
Площа, тис га	29,5	23,9	27,4	22,6	21,2	18,9	64,1
Виробництво, тис ц	9197	7157	8832	8593	8932	9063	98,5
Урожайність, ц/га	311,9	298,9	322,1	379,9	420,9	479,4	153,7
Виробничі витрати на 1 га, грн	24698	27031	30994	56471	65903	77953	315,6
Виробнича собівартість 1 ц, грн	79,18	90,44	96,21	148,64	156,58	162,60	205,4
Реалізовано овочів відкритого ґрунту, тис ц	6987	6080	6725	7576	7097	7835	112,1
Повна собівартість 1 ц, грн	88,34	107,96	111,47	167,89	190,17	209,69	237,4
Ціна реалізації 1 ц, грн	82,36	115,52	130,10	247,56	227,65	242,40	294,3
Рентабельність овочів відкритого ґрунту, %	-6,8	7,0	16,7	47,5	19,7	15,6	
Частка овочів відкритого ґрунту у виручці від реалізації с.-г. продукції, %	0,5	0,6	0,5	0,7	0,6	0,6	

* – Великі та середні с.-г. підприємства (форма 50-сг).

Розподіл сільськогосподарських підприємств – виробників овочів відкритого ґрунту за рівнем спеціалізації (табл. 4) свідчить, що кількість підприємств, які реалізовували овочі відкритого ґрунту протягом 2012–2016 рр., зменшилася на 231 одиницю, або на 61%. Показовим є той факт, що в 2016 р. з усієї сукупності виробників овочів відкритого ґрунту тільки 30 підприємств у загальному обсязі виручки мали 60% коштів від реалізації овочів і ці ж 30 підприємств реалізували на ринку 72,8% овочів відкритого ґрунту.

Дослідження впливу спеціалізації на економічну ефективність виробництва овочів відкри-

того ґрунту в сільськогосподарських підприємствах України в 2016 р. показало, що більш економічно вигідною була діяльність господарств, у виручці яких питома вага грошових надходжень від реалізації зазначеної продукції становила 60,1–90%. Рентабельність діяльності у цій групі підприємств станом на 2016 р. була найвищою й становила 27,2% (табл. 5). Тобто видно, що глибока спеціалізація має суттєвий вплив на економічну ефективність виробництва в умовах сьогодення.

Здійснене групування підприємств із поділом на три групи, зважаючи на частку грошових надходжень від реалізації овочів відкритого

Таблиця 4

Розподіл сільськогосподарських підприємств виробників овочів відкритого ґрунту за рівнем спеціалізації

	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Кількість підприємств, що реалізовували овочі відкритого ґрунту	592	470	425	398	361
Частка до всіх підприємств, %	6,4	5,2	4,7	4,4	4,0
Кількість підприємств із рівнем спеціалізації					
до 30	519	383	349	320	306
% до підприємств, що реалізовували овочі відкритого ґрунту	87,7	81,5	82,1	80,4	84,8
% у реалізації	24,9	20,0	20,8	18,9	15,6
30,1–60	34,0	52,0	42,0	34,0	25,0
% до підприємств, що реалізовували овочі відкритого ґрунту	5,7	11,1	9,9	8,5	6,9
% у реалізації	11,1	18,2	11,6	11,6	11,6
понад 60	39	35	34	44	30
% до підприємств, що реалізовували овочі відкритого ґрунту	6,6	7,4	8,0	11,1	8,3
% у реалізації	64,0	61,8	67,6	69,4	72,8

Таблиця 5

Вплив спеціалізації на ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту у сільськогосподарських підприємствах України, 2016 р.

Показники	Групи за часткою овочів відкритого ґрунту у виручці, %				Усього
	0,1-30	30,1-60	60,1-90	більше 90	
Кількість підприємств	306	25	18	12	361
% до всього	84,8	6,9	5,0	3,3	100,0
Площа, тис. га	8,1	3,4	5,8	1,6	18,9
% до всього	43,0	18,1	30,6	8,2	100,0
Площа овочів відкритого ґрунту в середньому на 1 господарство, га	27	137	321	130	52
Виробництво овочів відкритого ґрунту, тис. ц	2213	956	5014	542	8725
% до всього	25,4	11,0	57,5	6,2	100,0
Урожайність, ц/га	272,1	279,1	867,4	348,3	461,7
% до всього	58,9	60,4	187,8	75,4	100,0
Виробничі витрати на 1 га, грн	55793	64632	100383	75333	72646
Виробнича собівартість 1 ц, грн	205,05	231,58	115,73	216,31	157,33
Реалізовано овочів відкритого ґрунту, тис. ц	1107	825	4723	442	7097
% до всього	15,6	11,6	66,5	6,2	100,0
Повна собівартість 1 ц, грн	273	270	143	343	190
Ціна реалізації 1 ц, грн	316	300	181	365	228
Рентабельність, %	15,7	11,3	27,2	6,6	19,7
Частка овочів відкритого ґрунту у виручці від реалізації с.-г. продукції, %	1,9	42,6	76,5	98,1	7,8

Таблиця 6

**Вплив спеціалізації на ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту
у сільськогосподарських підприємствах України, 2016 р.**

Показники	Групи за часткою овочів відкритого ґрунту у виручці, %			Усього
	0,1-30	30,1-60	більше 60	
Кількість підприємств	306	25	30	361
% до всього	84,8	6,9	8,3	100,0
Площа, тис га	8,1	3,4	7,3	18,9
% до всього	43,0	18,1	38,8	100,0
Площа овочів відкритого ґрунту в середньому на 1 господарство, га	27	137	245	52
Виробництво овочів відкритого ґрунту, тис ц	2213	956	5556	8725
% до всього	25,4	11,0	63,7	100,0
Урожайність, ц/га	272,1	279,1	757,3	461,7
% до всього	58,9	60,4	164,0	100,0
Виробничі витрати на 1 га, грн	55793	64632	95073	72646
Виробнича собівартість 1 ц, грн	205,05	231,58	125,54	157,33
Реалізовано овочів відкритого ґрунту, тис ц	1107	825	5164	7097
% до всього	15,6	11,6	72,8	100,0
Повна собівартість 1 ц, грн	273,35	269,58	159,64	190,17
Ціна реалізації 1 ц, грн	316,21	300,03	197,09	227,65
Рентабельність, %	15,7	11,3	23,5	19,7
Частка овочів відкритого ґрунту у виручці від реалізації с.-г. продукції, %	1,9	42,6	79,3	7,8

ґрунту в загальній структурі виручки, підтвердило попередній результат.

Ефективність виробництва зазначеної продукції є найвищою в тій групі підприємств, де грошові надходження становлять понад 60% у загальній виручці (табл. 6). Так, у зазначеній групі підприємств найвищою в 2016 р. була врожайність, а саме – 757,3 ц/га та рентабельність – 23,5%.

Показовим також є те, що в підприємствах, які спеціалізуються на виробництві овочів відкритого ґрунту, найменша виробнича собівартість на 1 ц – 125,54 грн за найбільшої площі, що в середньому на господарство становила 245 га.

Досить специфічним є ціноутворення в галузі овочівництва. Так, ціни на овочі традиційно вокативні та мають сезонний характер. Однак унаслідок характерних особливостей їх формування на вітчизняному ринку, що зумовлені високим рівнем конкуренції в середовищі основних виробників – господарств населення, а також значної кількості аграрних підприємств, які вирощують овочі, та наявності імпорту, цінові тренди на овочі є досить передбачуваними [2].

На початку 2018 р., якщо порівнювати з аналогічним періодом 2017 р., в Україні середні ціни на овочі зросли на 8,3%. Для переважної більшості овочевих культур ринкові реалізаційні ціни протягом останніх років за винятком окремих дають змогу виробникам не тільки повністю покривати всі виробничі витрати на вирощування овочів, а й забезпечують досить високий рівень рентабельності. Як правило, у галузі вітчизняного овочівництва рівень рента-

бельності перевищує 100%. Тобто овочівництво як напрям агробізнесу можна вважати досить економічно вигідним і таким, для якого гарантовано стабільний попит на продукцію як на внутрішньому, так і на зовнішньому продовольчому ринку.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, на основі здійсненого аналізу доведено, що підвищення рівня спеціалізації виробництва є запорукою ефективного розвитку овочівництва відкритого ґрунту в умовах сучасності. Економічна ефективність виробництва овочів відкритого ґрунту є на порядок вищою саме в спеціалізованих підприємствах.

Аргументи на користь великотоварного виробництва є досить вагомими, оскільки, за розрахунками, з підвищенням спеціалізації виробництва зменшуються витрати на одиницю продукції. У великих за розмірами підприємствах також вищі врожайність і якість виробленої продукції та, як наслідок, вища ціна реалізації порівняно з особистими господарствами населення. Подальший розвиток овочівництва відкритого ґрунту потребує впровадження інноваційних технологій вирощування, модернізації виробничих процесів, а також забезпечення посівів високоякісними засобами захисту рослин і високопродуктивними сортами. Оскільки саме спеціалізовані аграрні підприємства забезпечують високу технологічність та якість виробленої продукції, вважаємо, що ефективний розвиток овочівництва відкритого ґрунту в подальшому буде залежати саме від масштабності виробництва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна служба статистики України. Київ, 2018. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 05.04.2019).
2. Кернасук Ю. Ринок овочів відкритого ґрунту та тепличних URL: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/10912-rynok-ovochiv-vidkrytoho-gruntu-ta-teplychnykh.html> (дата звернення: 08.04.2019).
3. Соціально-економічні проблеми аграрного розвитку регіонів / за наук. ред. В.С. Лукач. Ніжин, 2018. 180 с.
4. Сучасний стан та перспективи розвитку овочівництва (до 70-річчя заснування інституту та пам'яті видатного вченого П.Ф. Сокола) : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, сел. Селекційне Харківської обл., 26 липня 2017 р. / Інститут овочівництва і баштанництва НААН. Харків : Плеяда, 2017. 252 с.

REFERENCES:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyjiv. Informatsiino-analitychne ahentstvo.
2. Kernasjuk Ju. Rynok ovochiv vidkrytoho gruntu ta teplychnykh Available at: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/10912-rynok-ovochiv-vidkrytoho-gruntu-ta-teplychnykh.html> (accessed 08.04.2019)
3. Lukach V.S. (ed.) (2018) Socialjno-ekonomichni problemy aghrarnogho rozvytku reghioniv / S 91 Zb. nauk. pracj / Nizhyn.
4. Instytut ovochivnyctva i bashtannyctva NAAN (2017) Suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku ovochivnyctva (do 70-richchja zasnuvannja instytutu ta pam'jati vydatnogho vchenogho P.F. Sokola): Materialy mizhnarodnoji naukovy-praktychnoji konferenciji (26 lypnja 2017 r., sel. Selekcijne Kharkivsjskoi obl.). – Plejada.